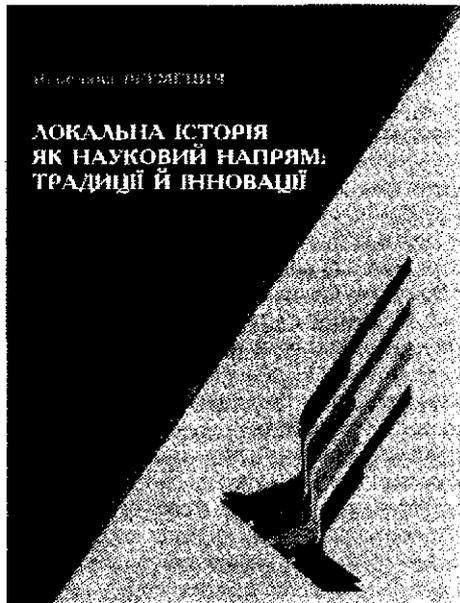

Рецензії

Просторові координати історичної реальності

Верменич Я.В. Локальна історія як науковий напрям: традиції й інновації /
Наук. ред. В.А. Смолій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – 284 с.

В історичній науці кінця ХХ ст. - початку ХХІ ст. відбуваються важливі стрімкі зміни. Формуються нові напрямки, що мають на меті подолання постмодерністського погляду на історію та історичну науку. Постмодернізм звільнив свідомість від бінарних опозицій і представив світ більш складним, з безліччю відмінностей, які не вписуються в універсалії. Але таке звільнення від універсалій призвело до розуміння обмеженості можливостей історичного пізнання. Визнання різноманіття методологічних підходів і методів дослідження для реконструкції минулого, викликане впливом постмодернізму з його несприйняттям глобальних пояснювальних схем, заклало основи нової історіографічної культури. Професійна історична свідомість веде інтенсивний методологічний пошук, рефлексує творчість, процес творення наукового тексту.

Для сучасності є характерним не тільки вплив постмодерну, але й «лінгвістичний поворот» у гуманітаристиці, що змусив звернути увагу дослід-

ників на проблеми знака та його інтерпретації, на дослідження дискурсивних практик, на тонкі і складні методики інтерпретації текстів. Сучасна історіографія все більше засвоює глобальну, мілісну, полідисциплінарну пізнавальну модель наук про людину та культуру й намагається «вписатися» в сучасне інформаційно-комунікативне поле.

Історик повинен відокремлювати науковий, логічно вивірений історичний дискурс від белетристичного дискурсу. Нині спостерігається інтерес до проблем епістемології історичного професіоналізму. Нова історіографічна культура плюралістична, визнає різноманіття методологічних підходів і методів дослідження. У цій ситуації історики повинні визначати своє ставлення до науки, знаходити способи самоідентифікації, рефлексувати над своєю власною творчістю. Співіснування «конкуруючих практик» історичного дослідження дозволяє констатувати інтенсивний методологічний та інструментальний пошук істориків.

У різних суспільствах і в різних суспільних колах нині поширюється інтерес до проблем регіоналістики, локальної (місцевої) історії. Посилення уваги до проблем історичного краєзнавства, регіональної та локальної історії в нашій країні можна пояснити не тільки зростаючим історизмом в суспільстві, а й децентралізацією влади та ослабленням уваги держави до національної історії. Міфологізованій та жорстко ідеологізованій історії кинула виклик колективна пам'ять локальних спільнот, що не були вписані в цю національну історію. Демістифікація національної, державної історії відбувається в період становлення громадянського суспільства.

Цим актуальним викликом присвячено рецензовану монографію. У ній констатується завершення «ери ілюстративності» в історієписанні, коли вартість історичної праці вимірювалася кількістю прикладів, які мали підтверджувати апіорні тези. Відхід від метапаративів, який стає головною тенденцією сучасного історієписання, відкриває для локальної історії зовсім інші можливості порівняно з тими, які їй відводилися

в системі краєзнавства, вписаного в радянську історіографічну версію. У зв'язці «час - простір» фокус уваги переноситься на простір, на рівень узагальнень, співмірний із запитами конкретної людини у просторово обмежених ареалах, а соціальні процеси починають розглядатися крізь призму проникнення в життєві світи індивідів. Складне переплетення явищ глобалізації, регіоналізації, локалізації як відображення діалектичної єдності основних суперечностей сучасної епохи поставило перед істориками завдання зіставлення в науковому аналізі тих підсистем історичного знання, які фокусують дослідницьку увагу на частковому й специфічному, на співвідношенні макроісторії й локалістики.

Нова локальна історія актуалізується й розвивається в ситуації, коли національні метанаративи виявилися нездатними повною мірою забезпечити ідентифікацію індивідуума в історичному просторі.

Криза національної історіографії викликала потребу історичної науки в інших рівнях відображення соціокультурної ідентифікації. Нова локальна історія памагається знайти ті одиниці побудови історичної картини, які б змогли відобразити всю складність посвякдених соціокультурних реалій специфічного, або навіть унікального, простору культури у взаємозв'язку з урахуванням впливу факторів макро- і мікрорівнів.

Під «локальною історією» розуміється історія не території, а «мікроспівтовариства», сукупності людей, що здійснюють певну діяльність. Локальна історія зосереджує увагу передусім на соціокультурному контексті місцевої історії і суттєво доповнює історію національну, звертає увагу не на політичну історію у вузькому розумінні і не на головні події національної історичної драми, а на історію конкретних соціокультурних спільнот.

У монографії підкреслено, що проблема співвідношення загальнодержавного і регіонального набуває важливого політичного, економічного і соціального значення. Йдеться про появу у регіонів нових економічних і політичних якостей, які дають їм змогу функціонувати в умовах інтенсифікації транснаціональних зв'язків. Надбання локалістами ресурсів для відносно самостійного існування оцінюється як настання стадії їхнього політичного розквітаччя. На цій основі складається новий тип внутрішньодержавних зв'язків і нова модель регіональності, в основі якої лежить визнання свободи, багатоманітності, полікультурності. Урахування багатоманітності розглядається як фундамент для переосмислення усієї системи центр-периферійних, міжрегіональних, міжетнічних та інших відносин.

Коли мова йде про локальну історію, увага звертається перш за все до історичного краєзнав-

ства, яке має давню традицію, стало наукове співтовариство, вагомі здобутки. У монографії слушно відзначається, що як синтетичний тип знання краєзнавство не надто опікується визначенням власних дисциплінарних рамок і дослідницьких пріоритетів. Його стихія - масовість і різноманітність, розкутість суджень, поспігання дослідницьких і просвітницьких завдань. Інтеграція різних видів знання й виховних методів забезпечує виконання краєзнавством ще кількох надзвичайно важливих функцій - культуроформуючої й консолідаційної. Воно володіє мистецтвом живити відчуття коренів, виховує любов до рідної землі і, отже, є могутнім духовно-моральним чинником.

Починаючи з 60-х рр. минулого століття, критика краєзнавчих підходів у Англії й Франції супроводжується науковими пошуками в руслі нової локальної історії. Йдеться про новий соціоструктурний, історико-демографічний метод дослідження соціумів, з використанням прийомів мережевого аналізу і прискіпливою увагою до позалінійної сфери суспільного життя. Авторка зауважує, що освоєння цих підходів у Російській Федерації супроводиться гострою критикою спадщини краєзнавства як «антикварного» й «ерудитського» знання. Водночас виробляється новий тип історіописання - з широким застосуванням соціологічних підходів, фронтальною обробкою архівних даних (податкових описів, заповітів, судових протоколів), прискіпливим дослідженням мотивації колективної поведінки й пов'язаних з нею конфліктів. Розширення предметного поля історичної локалістики досягається за рахунок проникнення у глибинний світ очікувань, усього того, що називають «топосом повсякденності». Альтернативою традиційним «нарративістським» підходам, ґрунтованим на подієвій, переважно політичній історії, став бурхливий розвиток соціальної історії, яка відшукує в системі історичного пізнання ніші для спеціального дослідження соціальних страт, гендерних проблем, расових та інших меншин.

Історичне краєзнавство є лише одним з напрямків вивчення місцевої історії, а сучасна професійна історіографія пропонує різноманітність методологічних підходів до вивчення регіональної історії. Отже, нова локальна історія не стільки сперечається з краєзнавством, скільки йде своїм шляхом досліджень спільноти людей.

Авторка слушно доводить, що рівень культури в суспільстві великою мірою залежить від того, наскільки задіяним є потенціал збереження й освоєння новими поколіннями історичної пам'яті. А це означає, що в потоці соціокультурної трансляції має бути максимально достовірне, вільне від міфів і вигадок знання. І хоча краєз-

навство фіксує увагу переважно на локальних подіях і визначних місцях, створювана ним мозаїка частковостей має зрештою вливатися в масштабний і достовірний життєпис країни та світу.

Приваблює авторська конструктивна сентенція: «Складна історична доля України, в якій локально-територіальні зв'язки виявилися міцнішими, ніж національно-державні, зумовлює спрямування наукових пошуків у сфері переосмислення місцевої історії саме в русло регіоналістики. Починаючи з кінця 90-х рр. іде процес концептуалізації вітчизняної історичної регіоналістики як підсистеми історичного знання, з одного боку, і оновлюваної регіональної науки, з другого. Його основою є осмислення регіональності на основі нової, «просторової» дослідницької парадигми із застосуванням хронологічних (археологічних) підходів до вивчення життєдіяльності соціумів на різних історичних етапах. Оскільки не час, а простір виступає у даному разі основною структурною домінантою досліджень, аспект новизни досягається завдяки погляду на регіон як системоутворюючу цілісність і аналізу під таким кутом зору проблем локалізації населення, територіальної організації, міграційних переміщень тощо».

Історична регіоналістика належить до того типу міждисциплінарного знання, який фокусує увагу на дослідженні мезорівня територіальних зв'язків, проміжного між національним (державним) та локальним, її предметне поле вимальовується на перетині кількох відправних парадигм соціогуманітарного знання. Етнологічна парадигма визначає параметри етногенезу, соціологічна - демогенезу і міграційних процесів, семіотична (психометрична) - орієнтує на вивчення ментальних процесів, комунікативно-культурна - визначає ієрархію культурних типів і різновиди комунікативних зв'язків. Об'єктно-предметна сфера історичної регіоналістики сфокусована навколо дослідження процесів життєдіяльності людських спільнот і комунікативних зв'язків у межах історично сформованих регіонів на основі врахування особливостей освоєння простору, характеру розселення, територіальної структури, урбанізованості території, збереженості чи розмитості комплексів традиційної культури. Історична регіоналістика нині дістала можливість виходу на новий рівень міждисциплінарного синтезу - з аналізом «семіотики культурного простору»,

регіональної самосвідомості, асиміляційних і трансформаційних процесів.

Регіон - це дійовий фактор формування регіональної ідентичності, соціальних і культурних форм буття, політичних, у тому числі електоральних, симпатій. Тому слід підтримати сподівання автора, що новий рівень осмислення історії місць (локусів) надасть зрештою нового імпульсу процесам дослідження історії розселення й поселень, міст і сіл, міграцій, управлінських і самоуправлінських структур.

У рамках мікроісторії відшукуються нові підходи до концептуалізації біографічної або персональної історії - з пріоритетним аналізом індивідуальної свідомості й відповідних поведінкових реакцій. Так звана історія повсякденності, яка зараз знаходиться у фокусі сучасної соціології, вводить у контекст історичного пізнання деталі приватного життя, побуту, щоденних турбот людини. Прикметною ознакою часу стала водночас зміна кута зору в бік персоналізації та гуманізації історичного знання. Домінуючою тенденцією в науковому пошуку стає екзистенційно-антропологічний підхід, базований на людському вимірі історичної реальності, з одного боку, і визнанні тієї реальності унікальною й слабо прогнозованою, з другого.

Рецензована праця приваблює глибиною аналізу актуальних методологічних проблем сучасної історіографії, залученням широкого кола джерел, авторською ерудицією, критичним ставленням до висловків ідеологів постмодернізму, пошуком конструктивних підходів, які розширюють дослідницьке поле сучасної історичної науки.

Монографію Я.В. Верменич можна розглядати в одному ряді з такими прикметними явищами історіографічного пошуку в Україні, як щорічні методологічні семінари, що проводить Інститут історії України НАН України. Ці семінари перетворилися на «неформальні коледжі», в яких іде творче спілкування, обмін думками, ідеями, вільне обговорення лекучих проблем теорії та історії історичної науки, і які притякують дослідників не лише з України, а й з Росії, Польщі, Великої Британії та ін. Альманах теорії та історії історичної науки «Ейдос» (опубліковано 6 випусків), що виник на базі семінарів, - цінне джерело для обміркування новітніх методологічних проблем історіографії. До речі, авторка монографії - активний учасник цих семінарів.

В.І. Онопрієнко,
доктор філософських наук, професор,
Г.С. Черевичний,
кандидат історичних наук, доцент